



EKREM ČAUŠEVIĆ
(Zagreb)

ADVERBIJALIZACIJA U TURSKOME JEZIKU*

0.0. Uvodne napomene

0.1. U turskome jeziku razlučujemo tri osnovne preoblake (transformacije) finitnoga glagolskog oblika (VF) u infinitni (VI). To su *nominalizacija*¹, *atribucija* i *adverbijalizacija*. Ukoliko se ishodišna rečenica uvrštava u temeljnu tako da se njezin finitni predikat preoblikuje u neki od gerunda², takva se preoblaka naziva *adverbijalizacijom*:

Ayşe kapıyı açtı. Hırsız hemen³ pencereden atladı →
[Ayşe kapıyı **açınca**] hırsız pencereden atladı.⁴

* Rad je ulomak iz studije *Kontrastivna analiza sintakse turskoga i bosanskog jezika*.

- 1 O nominalizaciji opširnije ČAUŠEVIĆ (1995: 33-50). U istome radu, inače posvećenom kontrastivnoj analizi nominaliziranih struktura, navedena je i opširnija bibliografija radova s tom tematikom.
- 2 Turski su *gerundi* posve različiti od onih u romanskim jezicima, te je za njih prikladniji termin *konverb* (o tome opširnije u GABAIN, 1963 : 19). Oni su impersonalne, morfološki nepromjenjive gl. imenice ADVERBIJALNOGA ZNAČENJA, s pomoću kojih se iskazuju vrijeme, način i okolnosti vršenja gl. radnje izrečene finitnim predikatom. Opće je svojstvo svih gerunda da u sintaktičkome ustroju turkijskih jezika imaju centralnu ulogu, podliježu vrlo malim restrikcijama te imaju vrlo visok stupanj tekstualne frekvencije. Osim navedenoga, jednofunkcionalni su i čine zasebnu morfološku i funkcionalnu klasu riječi.
- 3 Prva ishodišna rečenica s preoblikovanim predikatom najčešće se uvrštava u drugu *tako da u njoj zamijeni priložnu oznaku vremena ili načina* (u konkretnome slučaju *hemen* "odmah"). Priložna oznaka može biti i izostavljena ako se pretpostavlja na osnovi semantičkoga suodnosa juktaponiranih ili pak nadrećeničnih struktura: *Ayşe pencereyi açtı. Hırsız pencereden atladı*.
- 4 U uglatim su zagradama rečenice koje su nakon preoblake adverbijalizacije uvrštene u temeljnu. Na taj način i vizualno su odijeljene od ostalih rećenićnih konstituenata.

Ajša je otvorila vrata. Lopov je odmah iskočio kroz prozor ?
Lopov je iskočio kroz prozor [čim je Ajša otvorila vrata].⁵

- 0.2. Preoblikom finitnoga predikata ishodišne rečenice (açtı) u infinitni (gerund açınca) i njezinim uvrštavanjem u ustroj temeljne (Hırsız hemen pencereden atladı), nadrečenična struktura

[S + VF] [S + VF]

(S = subjekt) postaje nesloženom rečenicom sa strukturnim modelom

[[S + VI] S + VF]

(GS) (BS)⁶,

u kojoj razlikujemo dva segmenta: a) *gerundni segment* (GS) i *bazni segment* (BS). GS završava se infinitnom formom, koja je granica dodira uvrštene i temeljne rečenice; BS jest temeljna rečenica u koju je uvrštena preoblikovana ishodišna. Semantički ekvivalent takvog gerundnoga segmenta (kakav imamo i u primjeru *Ayşe kapıyı açınca*) jest zavisna rečenica u indoevropskim jezicima. Dakako, u turskome se radi o sasvim drukčijem tipu subordinacije, koja se ne ostvaruje uz pomoć zavisnoga veznika ili subjunktora (usporedite s bosanskim: *čim je Ajša otvorila vrata...*), nego preoblikom finitnoga glagolskog oblika u infinitni. Za takvu vrstu subordinacije osobito je sljedeće:

a) gerund je uvijek kontekstualno uključen te ga nije moguće "osamostaliti" uvođenjem tačke (usporedite s mogućim primjerom u bosanskome jeziku: *Doći ću. Čim budem mogao.*);

b) ako nema zaseban subjekt (v. § 3.1.), podređen je finitnome glagolskom obliku u pogledu kategorija lica, broja, vremena, načina i modalnosti, te je s njim u odnosu korelativne predikacije;

c) ima relativno značenje vremena [usporedite: Sesini **duyunca** korkmuştu. "Bio se uplašio kad joj je čuo glas" i Sesini **duyunca** korkar. "Uplašioće se kad joj čuje (kad joj bude čuo) glas"];

d) jezgro je tzv. drugostepene (ili oslabljene) predikacije, te su mu podređeni samo konstituenti lijevo od njega. Primarni je nositelj predikacije VF, koji je u kontekstualno neuključenom redu riječi uvijek na kraju rečenice. Njemu su podređeni svi rečenični konstituenti lijevo od njega, uključujući i GS;

5 U kontekstualno neuključenom redu riječi gerundni segment dolazi ispred finitnoga glagola. U bosanskome jeziku vremenska rečenica s veznikom "čim" stoji u postpoziciji u odnosu na glavnu rečenicu. Svaki drugi poredak glavnoga i podređenog dijela rečenice stilski je obilježen (Čim je Ajša otvorila vrata, lopov je iskočio kroz prozor.), a u turskome čak i vrlo rijedak (Hırsız pencereden atladı, Ayşe kapıyı açınca.)

6 Termini BS (Basissegment) i GS (Gerundialsegment) preuzeti od JOHANSONA (1991 : 99).

e) GS nalazi mjesto u ustroju temeljne rečenice (BS) kao jedan od njezinih konstituenata priložnoodredbenoga značenja. Takav se konstituent nerijetko naziva i *proširenim rečeničnim članom*.

0.3. Dakle, temeljne razlike u strukturi gore opisane nesložene turske rečenice (Sesini **duyunca** korkmuštu) u odnosu na zavisnosloženu vremensku rečenicu s veznicima "čim" i "kad" (Bio se uplašio kad joj je čuo glas) jesu:

- 1) turski: nepostojanje subjunktora i zavisne rečenice
bosanski: zavisna vremenska rečenica s veznikom "čim" i "kad"
- 2) turski: postojanje infinitnoga predikata GSa⁷
bosanski: finitni gl. oblik i kao predikat zavisne rečenice
- 3) turski: prepozicija GSa u odnosu na BS
bosanski: postpozicija zavisne u odnosu na glavnu rečenicu.

0.4. Opisana se preoblika (VF → VI) u turskome jeziku donekle može usporediti s preoblikom VF u gl. priloge na -ći ili -vši u bosanskome, s napomenom da ti prilozima u funkciji predikatnoga proširka ne mogu imati zaseban subjekt:

Drhtala je. Pritom je otvarala svoju malu crnu torbu →
Drhtala je *otvarajući svoju malu crnu torbu*.

(nesložena rečenica)

1.0. GS kao rečenični konstituent: struktura i značenje

1.1. Kontrastiranje tipološki različitih jezika često se završava konstatacijom da je segment A u jeziku X (iz kojega se započinje kontrastivna analiza) semantički ekvivalent segmenta B u jeziku Y. No za kontrastiranje je takvo zapažanje posve nedostavno budući da se moraju imati u vidu najmanje tri kriterija:

A) *strukturni kriterij* (samo ako se analiza sprovodi u okvirima GSa, tj. na nerečeničnoj razini). Strukturni model ishodišne rečenice *Ayşe kapıyı açtı* (S + O + VF) sasvim odgovara strukturnome modelu GSa *Ayşe kapıyı açınca* (S + O + VI). *Drugim riječima, pri preoblici finitne forme u infinitnu nikad ne dolazi do promjene linearnoga poretka rečeničnih konstituenata*.⁸ (VI zadržava sve dopune i dodatke ishodišne rečenice, uključujući i gramatički subjekt.) Opisani GS tradicionalna filologija naziva gerundnim, odnosno apsolutnim gerundnim obratom ukoliko on, kao u gornjemu primjeru, ima zaseban gramatički subjekt;

7 Na ovaj način naznačujemo padežni nastavak skraćenice u bosanskome jeziku: GSa = gerundnoga segmenta, BSu = baznoma segmentu itd.

8 Isto vrijedi i za nominalizaciju, v. ČAUŠEVIĆ (1995 : 42).

- B) *funkcionalni kriterij* (uključuje funkciju GSa kao rečeničnoga konstituenta, što pak znači da se analiza sprovodi na razini rečenice). U nesloženoj rečenici [Ayşe kapıyı açınca] hırsız pencereden atladı GS [Ayşe kapıyı açınca] ima vremensku priložnoodredbenu funkciju;
- C) *semantički kriterij* (utvrđivanje stupnja semantičke ekvivalencije sintaktičkih struktura A i B u jezicima X i Y). U gornjim primjerima GS je semantički ekvivalent bosanske zavisne vremenske rečenice s veznicima "čim" i "kad".

2.0. No među turkolozima postoje neslaganja u pogledu sintaktičkoga statusa GSa unutar nesložene rečenice. O tome postoje ovi stavovi:

a) da je GS *zavisna adverbijalna rečenica* s posebnom vrstom infinitnoga predikata. Argument je da turski jezici nemaju drukčijeg (izvornoga) načina za izražavanje rečenične subordinacije. Gerundi su sami po sebi "konjunktivi" (JOHANSON 1991:104), te sintaktička veza između njih i finitnoga glagola nije uopće asindetska. Budući konjunktivi, uz njih nikada ne može stajati zavisni veznik ili kakav veznički prilog.⁹

b) da je GS *zavisna adverbijalna rečenica samo ako ima zaseban gramatički subjekt*, jer se tek tada u cijelosti ostvaruje predikacija;

c) da je GS *zavisna adverbijalna kvazirečenica* s infinitnim kvazipredikatom;

d) da je GS je prošireni glagolski adverbijal čiji je semantički ekvivalent zavisna (vremenska ili načinska) rečenica u indoevropskim jezicima. Kao glavni argumenti za ovu tvrdnju navode se već spomenute osobitosti gerundnih formi (v. § 0.2 / a,b,c,d)¹⁰

3.0. Klasifikacija gerundâ

3.1. Turski se gerundi mogu klasificirati u tri skupine: 1) gerunde načina [-(y)a...-(y)a, -(y)arak, -madan], 2) gerunde vremena [-(y)alı, -(y)ınca,

9 JOHANSON (1991 :100) drži da se prema sintaktičkoj vrsti veze gerundnog (GS) i baznog segmenta (BS) rečenice mogu razlikovati tri slučaja: 1) kompleks predikacija / predikacija. GS tad *ne ovisi izravno o primarnoj predikaciji BS, ali mu je podređen*. To su slučajevi kad gerund ima zaseban subjekt (gornji primjer); 2) kompleks predikat / predikat. GS tad *izravno ovisi o predikatu BS*, a njegov gerundni oblik sekundarni je predikat, podređen predikatu baznoga segmenta (tj. finitnome gl. obliku). U pitanju je jednosubjektna rečenica (npr. Çocuk uyanınca ağladı. "Dijete je zaplakalo čim se probudilo"); 3) kompleks glagol / glagol. GS pripada primarnoj predikaciji i njezinome predikatu, s kojim čini jedno, njemu podređeno (sekundarno) predikatno jezgro. To su slučajevi kad između GS i BS vlada izuzetno visok stupanj kohezije, nešto u smislu njihova leksikaliziranja, npr. olup bitmek, yazıp durmak i sl. (Ovaj se slučaj ograničava samo na gerund na -(y)ip, odnosno analitičke glagole toga tipa.)

10 O tome opširnije u: BASKAKOV (1984: 5-12); GADŽIEVA & SEREBRENNIKOV (1986: 5-16); HANSER (1982: 308-335.); JOHANSON (1975: 104-118); ČAUŠEVIĆ (1994: 18-24).

iken] i 3) gerund na $-(y)ıp$.¹¹ Budući gerundom koordinacije, o gerundu na $-(y)ıp$ ovom prilikom neću govoriti. Uz pobrojane, turski raspolaže i većim brojem "lažnih" gerunda (v. § 10.0). Relevantno je napomenuti da između načinskih i vremenskih gerunda postoji bitna sintaktička razlika: *načinski su restriktivni u pogledu uvođenja samostalnoga subjekta, dok vremenski nisu.*

*definitive, impersonalne, morfološki nepotpunosti
bivne adverbijalnog značenja*

A) GERUNDI NAČINA

4.0. Gerund na $-(y)a... -(y)a$

- 4.1. Ovim se gerundom izražava način vršenja gl. radnje iskazane finitnim predikatom. Takva je radnja pojačanoga intenziteta i višekratna, te se može pretpostaviti da je i u ishodišnoj rečenici finitni gl. oblik (predikat) udvojen:

Tilki tavşanı aradı da aradı. Tilki çok yoruldu →

Tilki [tilki tavşanı araya araya] çok yoruldu →

Tilki [tavşanı araya araya] çok yoruldu.

Lisica je tražila i tražila zeca. Lisica se jako umorila →

Lisica se jako umorila [neprestano tražeći zeca].

- 4.2. Nadalje, gerundom na $-(y)a$ izriču se i:

t u r s k i

semantički ekvivalenti

a. način i popratne okolnosti vršenja radnje

prilog na $-ci$

b. popratni uzročni modaliteti

i s t o

c. popratni pogodbeni modaliteti

i s t o

Primjeri za (a): Muhtar onlarla beraber ensesini **kaşıya kaşıya** ve önüne bakarak uzaklaşıyor (YKK 36) "Muhtar se udaljava skupa s njima neprestano se češući po zatiljku i gledajući preda se"¹²; Biz böyle konuşurken, Salih Ağanın kambur oğlu, **topallaya topallaya** gelip yanımıza oturdu (YKK 130) "Dok smo mi tako razgovarali, grbavi je Salihagin sin pristigao hramljući i sjeo pored nas";

Primjeri za (b): Sonra hep aynı şeyleri **tekrar ede ede** büsbütün mânasız bir adam oldu (YKK 83) "Kasnije je, neprestano ponavljajući iste stvari, postao sasvim beznačajan čovjek" (= jer je neprestano ponavljao...; trajnost je pojačana prilogom *hep* "stalno, neprestano");

¹¹ Navedene su samo alomorfne varijante s tvrdim vokalima.

¹² Dva gerundna segmenta: a) *ensesini kaşıya kaşıya* i b) *önüne bakarak* uvrštena su u temeljnu rečenicu *Muhtar onlarla beraber uzaklaşıyor*.

Primjeri za (c): Kendi kendine **söylene söylene** hiçbir şey yapmazsın. "Ništa nećeš uraditi neprestano si gundajući u njedra" (= tako što si neprestano...).

4.3. Specifična upotreba gerunda na *-(y)a*

4.3.1. Ako GS i finitni gl. oblik BSa imaju *isti* predikatni glagol, takvim se konstrukcijama izriče:

a) čuđenje i nevjerica: **Gide gide** sirke mi **gideceksin?** "I ti naumio baš u cirkus (ići)?"

b) kakva procjena ili pretpostavka: Bunu **bile bile** Ayşe **bilir**. "Ako to bilo ko zna, onda je to Ajša" (može i irealni kondicional sadašnjosti: bilse bilse... bilir).

4.4. Subjekt gerunda na *-(y)a... -(y)a*

4.4.1. GS u ovim slučajevima može imati zaseban subjekt ako između njega (subjekta GSa) i subjekta BSa postoji semantički odnos prirodne pripadnosti i povezanosti (v. § 5.3.1). U bosanskom su pravila restriktivnija budući da gl. prilozi na *-ći* i *-vši* ne mogu imati zaseban subjekt:

Başım ağrıya ağrıya geri döndüm. "Vratio sam se s velikom glavoboljom" (dosl. "neprestano me boleći glava); Arslan, yaralarından kan aka aka geri dönmüş (KD II. 122) "Lav se vratio s ranama iz kojih je liptala krv" (dosl. Lav se, **krv** lipteći iz njegovih rana, vratio, v. napomenu 13).

5.0. Gerund na *-(y)arak*

5.1. GS nastaje preoblikom ishodišne rečenice [VF → *-(y)arak*] i njezinim uvrštavanjem u ustroj temeljne:

Arslan kükremiş. Arslan karganın sözünü kesmiş →
Arslan [kükreyerek] karganın sözünü kesmiş (KD 36).
Lav je zarikao. Lav je prekinuo vranine riječi →
Lav je [ričući] prekinuo vranine riječi.

5.1.1. Njime se izriču sljedeća značenja:

t u r s k i	semantički ekvivalenti
a. način i okolnosti vršenja radnje	prilog na <i>-ći</i> ili <i>-vši</i> (rjede)
b. i s t o	"tako što", "na taj način da"
c. i s t o	particip pasivni
d. anteriornost	prilog na <i>-vši</i>
e. uzročni modaliteti	prilog na <i>-ći</i> ili <i>-vši</i>
f. pogodbeni modaliteti	prilog na <i>-ći</i>

Primjeri za (a): **Ağlayarak** tiyatrodan çıktık (AN 339) "Izišli smo iz pozorišta plačući"; Bu soruyu, işaret parmaçını göğsüme **uzatarak** bana soruyor-

du (AN 218) "Postavljao mi je to pitanje upirući kažiprstom u moja prsa" (GS uvršten je u ustroj temeljne iza izravnoga objekta bu soruyu); Hayvan, aldiği yara sonucu kan **kaybederek** öldü. "Životinja je uginula iskrvavivši zbog ("od posljedica") rane koju je zadobila" (GS uvršten je iza subjekta temeljne rečenice);

Primjeri za (b) (samo ako je gerund izveden iz reflektivnoga ili pasivnog glagola): Koridorda uyuyan beğçi, kimliği bilinmeyen bir katil tarafından **boğularak** öldürülmüş. "Čuvar koji je spavao u hodniku ubijen je tako što (na taj način da) je zadavljen od nepoznatog ubice";

Primjeri za (c) (samo ako je gerund izveden iz reflektivnoga ili pasivnog glagola): Beyazıt semtinde bekçiler tarafından **görülerek** polise ihbar edildi. "Viđena od (strane) noćnih čuvara u kvartu Bejazıt, prijavljena je policiji";

Primjeri za (d): (...) keseyi ağacın altına **gömerek** evlerine dönmüşler (KD 54) "(...) vratili su se kućama zakopavši kesu ispod drveta" (= nakon što su zakopali...);

Primjeri za (e): (...) aklın en tehlikeli silâhlardan bile daha üstün olduğunu **anlayarak** şakala müteşekkır kalmış (KD 15) "(...) shvativši da je pamet iznad čak i najopasnijega oružja, bila je zahvalna šakalu";

Primjeri za (f): Oturup **ağlayarak** hiçbir şey yapamayacaksın. "Sjedeći i plačući ništa nećeš moći uraditi" (= ako sjediš i plačeš...).

5.2. Negativni oblik gerunda na *-(y)arak*

5.2.1. Relativno je rijedak budući da je istoznačan s gerundnom formom na **-madan** (v. § 6.0.) i kvazigerundom na **-maksızın** (v. § 18.0):

Anlamıyarak bakıyordu (SA 70) "Gledao je ne shvaćajući".

5.3. Subjekt gerunda na *-(y)arak*

5.3.1. GS rijetko ima zaseban subjekt. To je moguće u sljedećim slučajevima: a) ako između njegova subjekta i subjekta BSa postoji semantički odnos prirodne pripadnosti i povezanosti (stoga subjekt GSa obavezno ima posvojni sufiks)¹³; b) ako je gerund izveden od neprelaznoga¹⁴ ili pak glagola u pasivnome liku. Mada se gerundom na *-(y)arak* i dalje izriču

13 Na to upućuju i ishodišne rečenice, npr.: Ayşe'nin sesi titiriyor. Ayşe konuşmaya devam ediyor → *Ayşe [Ayşe'nin sesi titiriyor] konuşmaya devam ediyor → *Ayşe [Ayşe'nin sesi titireyerek] konuşmaya devam ediyor → Ayşe, sesi titireyerek, konuşmaya devam ediyor. "Ajšin glas drhti. Ajša nastavlja govoriti" → "Ajša drhtećim glasom nastavlja govoriti". Ista se opaska tiče i gerunda na *-(y)a*, v. § 4.4.1.

14 BRENDAMOEN & CSATÓ (1987: 124, 130). Isti autori navode i ovaj primjer: Gözlerinden yaşlar akararak anlatmaya devam etti. "Nastavio je pričati dok su mu iz očiju tekle suze". No i u ovome slučaju imamo imenicu s posvojnım sufiksom (gözler+i+nden) koji uspostavlja semantički odnos prirodne pripadnosti.

način i popratne okolnosti, GS se u prvom slučaju prevodi zavisnom vremenskom rečenicom s veznikom "dok" (zbog restrikcija u bosansko-me jeziku):

a) Ellerim titreyerek kirli, buruşuk kâğıt parçasını lâmbaya doğru uzatıyorum (YKK 87). "Dok mi ruke drhte (ili: drhtavim rukama), primičem lampi prljavi, izgužvani komad papira"; Pervin'in kocası, tabanca tutan eli titreyerek ağır ağır, adım adım Muammer'e doğru yürüyor... (AN 39) Pervinin suprug ide prema Muammeru sasvim polako, korak po korak, dok mu podrhtava ruka u kojoj drži piştolj";

b) Geri kalan kıymadan köfte **yapılarak** leziz bir yemek hazırlamak da mümkün (BRENDAMOEN & CSATÓ 1987: 124,132) "Moguće je i pripremiti ukusno jelo tako da se od preostalog mljevenoga mesa naprave ćufte".

6.0. Gerund na *-madan*

6.1. Inačica negativnoga oblika gerunda na *-(y)arak*. Finitni predikat ishodišne rečenice mora biti negiran, npr.

Kitabı **almadı**, odadan çıktı → [Kitabı **almadan**] odadan çıktı. *Nije uzeo knjigu, izišao je iz sobe → Izişao je iz sobe [ne uzevši knjigu].

6.2. Gerundom na *-madan* izriču se sljedeća značenja:

t u r s k i	semantički ekvivalenti
a. način i okolnosti	prilozi na <i>-ci</i> i <i>-vşi</i> (negirani) ili veznik "a da ne"
b. kontekstualna posteriornost (v. <i>-madan</i> önce, § 14.0)	"prije nego (što)"

Primjeri za (a): O'nu **öpmeden** ayrıldım (AN 360) "Rastao sam se od nje ne poljubivši je (a da je nisam poljubio)"; Betül'le arkadaşlığımдан **söz açmadan**, hangi kadın arkadaşla yola çıktığımı sordum (AN 340) "Ne načinjući temu o mojemu prijateljstvu s Betül, upitao sam je s kojom je prijateljicom putovala"; Sesimi **çıkarmadan** gaza bastım (AN 81) "Ne dajući glasa od sebe, nagazio sam na gas";

Primjeri za (b) (značenje posteriornosti može se pojačati prilogom *daha* "još ne"): Ben asansöre **girmeden**, Zeki bir kadınla birlikte odasından çıktı... "Prije nego sam uşao u lift, Zeki je s nekom ženom izišao iz svoje sobe..."; *Daha* gemi limana **girmeden** kırmızı plâkalı bir resmî araba rihtima geldi (AN 246) "Jedno službeno auto s crvenom registarskom tablicom stiglo je na pristanište prije nego je brod uplovio u luku".

6.3. Subjekt gerunda na *-madan*

6.3.1. Kao i svi drugi načinski gerundi, i ovaj rijetko ima zaseban subjekt (v. § 5.0. i § 6.0.): Bu defa sesi **titremeden** konuşmaya devam etti. "Ovoga je puta nastavila govoriti, a da joj glas nije podrhtavao"; Ders **bitmeden** dışarı çıkamayacaksınız. "Nećete moći izlaziti van, a da se školski sat nije završio / prije nego se školski sat završi".

6.3.2. Zasebni subjekti GSa i BSa najčešći su u slučajevima kad se pomoću GSa izriče *kontekstualno uvjetovana posteriornost*. Pretpostavka je da se radnja ishodišne rečenice nije ni realizirala usljed različitih okolnosti, mada se trebala okončati prije radnje temeljne rečenice (stoga je predikat ishodišne rečenice u negativnome obliku pluskvamperfekta, ali se to nakon preoblake *-mişti* → *-madan* može zaključiti samo po kontekstu):

Ahmet sütü daha **ıçmemişti**. Ben bulaşık **yıkadım** →

[Ahmet sütü **ıçmeden**] bulaşık yıkadım.

"Ahmet (još) nije bio popio mlijeko. Ja sam oprao posuđe →

Oprao sam posuđe [prije nego je Ahmet popio mlijeko] /

Oprao sam posuđe, [a da Ahmet još nije bio popio mlijeko].¹⁵

B) GERUNDI VREMENA

7.0. Gerund na *-(y)alı(dan) beri*

7.1. Semantički ekvivalent ovog GSa jest zavisna vremenska rečenica s veznikom "otkad", "otkako":

Orhan âşık olmuş. Orhan o zamandan beri şiir yazıyor →

Orhan [âşık olalı(dan beri)] şiir yazıyor.

Orhan se zaljubio. Orhan od tada piše poeziju →

Orhan piše poeziju [otkako se zaljubio].

Primjeri: Vapura **girdi gireli** bir kere bile karnı doymamıştı (SA 78) "Nije se čak ni jedanput najeo otkako je stupio na brod"; Ben seni **görmeyeli** bir yıl olmuş galiba. "Možda već ima godina otkako te nisam vidio" (negativni oblik!); Süleyman **gideli**, onun yerine Emeti kadın isminde bir kocakarı güya bana bakıyor (YKK 101) "Otkako je Sulejman otišao, umjesto njega tobože se brine za mene jedna starica po imenu Emeti-kaduna".

7.2. Subjekt gerunda na *-(y)alı(dan) beri*

¹⁵ U bosanskom su to dvije različite vrste zavisnosloženih rečenica: prva je vremenska, druga pak izriče načinsko-prateće okolnosti pod kojima se vrši radnja glavne rečenice (MRAZOVIC & VUKADINOVIĆ 1990: 376).

7.2.1. Svi vremenski gerundi mogu imati i zaseban subjekt. U tom je slučaju on u poziciji ispred G_{Sa}. No ovaj je gerund izuzetak u tome što se može kombinirati s perfektom na -di, te se tako njegovim ličnim nastavkom naznačuje subjekt G_{Sa}. Usporedite primjere:

- a) [Biz köye **döneli**] iki hafta oldu.
- b) [Biz köye **döneli(den) beri**] iki hafta oldu.
- c) [Köye **döndük döneli**] iki hafta oldu.

Proşle su dvije sedmice [otkako smo se vratili u selo].

7.2.2. Ako je subjekt G_{Sa} i B_{Sa} koreferencijalan, a izrečen ličnim nastavkom finitnoga glagola, tad se u principu ne naznačuje i ličnom zamjenicom ispred G_{Sa}: **Evleneli** evden çıkmıyorsun. "Ne izlaziš iz kuće otkako si se oženio". No ako je naznačen, tad se posebno ističe i pretpostavka je da je istaknut i u ishodišnoj rečenici:

Sen evlendin. Sen o zamandan beri evden çıkmıyorsun →

[Sen **evleneli**] evden .

Ti ne izlaziş iz kuće [otkako si se oženio].

Ovo zapažanje vrijedi za sve vremenske gerunde te ga u sličnim slučajevima ne treba posebno isticati.

7.2.3. Ukoliko je subjekt G_{Sa} i B_{Sa} identičan, tad može stajati ili ispred gerunda (a) ili pak ispred finitnoga predikata (b). Jedna ili druga pozicija tiče se obavijesnoga ustrojstva rečenice, odnosno njezine kontekstualne uključenosti: u prvome slučaju rečenica nije kontekstualno uključena (pitanje glasi: Šta se desilo s Orhanom otkako se razveo od supruge?), u drugome jest (pitanje glasi: Ko se od tada ponaša kao lud?):

- a) **Orhan**, eşinden boşanalı, aklını kaçırmış gibidir.
- b) Eşinden boşanalı, **Orhan** aklını kaçırmış gibidir.

- a) Orhan, otkako se razveo od supruge, kao da je izgubio pamet.
- b) Otkako se razveo od supruge, Orhan kao da je izgubio pamet.

7.2.4. U r j e đ i m slučajevima GS može imati zaseban subjekt, a da nije ekspliciran. Takva je rečenica obavezno kontekstualno uključena, što pak znači da je subjekt GS u tekstu ranije spomenut. Stoga rečenica

Eşinden boşanalı, Orhan aklını kaçırmış gibidir.

može imati i ovo značenje: "Otkako se on (ne Orhan, nego neko drugi) razveo (ili: otkako se ona razvela), Orhan kao da je izgubio pamet". Neeksplicirani subjekt G_{Sa} najčešći je onda kad subjekt B_{Sa} označava **neživo** (obično kakav vremenski odsječak), te stoga ni ne može biti koreferencijalan sa subjektom G_{Sa}:

Bu gemiye **gireli** daha bir ay olmamıştı (SA 76) "Još se nije bio napunio ni mjesec otkako je stupio na tu lađu"; Yola **çıkali on beş gwn** oluyormuş (SA 67) "Već je, čini se, petnaest dana otkako se otisnuo na put".

7.2.5. Posebnu pozornost treba obratiti na slučaj *kad je subjekt GSa ujedno i objekt finitnoga predikata*, što obavezno upućuje na zasebne subjekte ishodišnih rečenica (primjer "a"). Ukoliko je pak takva nesložena rečenica jednosubjektna, objekt mora biti ispred finitnoga predikata baznoga segmenta rečenice, jer mu taj predikatni glagol i otvara mjesto u rečenici (vidi primjer "b"). Dakako, u dubinskoj strukturi nesloženih rečenica (a) i (b) jesu različite ishodišne rečenice:

- a) Ayla'yı evleneliden beri görmedim.
Nisam vidio Ajlu otkako se udala.

Ishodišne rečenice:

Ayla evlendi. O zamandan beri Ayla'yı görmedim.
Ajla se udala. Od tada Ajlu nisam vidio;

- b) Evleneliden beri Ayla'yı görmedim.
Nisam vidio Ajlu otkako sam se oženio.

Ishodišne rečenice:

Evlendim. O zamandan beri Ayla'yı görmedim.
Oženio sam se. Od tada nisam vidio Ajlu.

7.2.6. Zaustavimo se nakratko na primjeru (b). Prebacivanje direktnoga objekta Ayla'yı ispred gerunda, *a da pri tome ne dođe do potpune promjene značenja rečenice*, moguće je samo ako temeljna rečenica ima naznačen gramatički subjekt:

- c) Ben Ayla'yı, evleneliden beri görmedim.
Ja Ajlu nisam vidio otkako sam se oženio.

Dakako, ova se kontekstualno uključena rečenica obavijesno razlikuje od kontekstualno neuključene (d) *Ben evleneliden beri Ayla'yı görmedim*. U prvome slučaju (c) ona je odgovor na pitanje "Otkad nisi vidio Ajlu?", a u drugome (d) na pitanja "Šta se dogodilo otkako si se oženio?", odnosno "Koga nisi vidio otkako si se oženio?"

7.2.7. U primjeru 7.2.5/a moguće je dokinuti tu dvostruku subjektno-objektu funkciju rečeničnoga konstituenta Ayla'yı uvođenjem anaforičke zamjenice *kendisi*. U sklopu BSa zamjenica *kendisi* ima funkciju izravnoga objekta koji je koreferencijalan sa subjektom GSa:

Ayla evlendi. O zamandan beri kendisini görmedim →
Ayla evleneliden beri kendisini görmedim.

Ajla se udala. Od tada je nisam vidio →
Nisam vidio Ajlu otkako se udala.

7.2.8. Ako se umjesto zamjenice *kendisi* uvrsti lična zamjenica *o* "on, a, o", subjekt gerunda (Ayla) nije više koreferencijalan s objektom finitnoga

glagolskog predikata (onu). To pak znači da je denotat spomenute lične zamjenice neko drugi, a ne Ajla:

Ayla evleneliden beri onu görmedim.

Nisam je / nisam ga vidio otkako se Ajla udala.

8.0. Gerund na *-(y)ınca*

- 8.1. U takvoj nesloženoj rečenici GS označava radnju koja se događa neposredno prije radnje izrečene finitnim glagolskim oblikom, te joj je semantički ekvivalent zavisna vremenska rečenica s veznicima "čim" i "kad". (O njezinoj dubinskoj strukturi v. § 0.1):

Primjeri: Bahar **gelince** doğa uyanır. "Priroda se budi čim nastupi proljeće"; Ağaca parayı kimin çaldığı **sorulunca**, düzenbazın babası ağacın kovuğundan seslenmiş (KD 57) "Kad je drvo upitano ko je ukrao novac, prevarantov se otac oglasio iz debla"; Halanızın ölmüş olduğunu **öğrenince**, sevinir gibi oldunuz (AN 299) "Kao da ste se obradovali kad ste saznali da vam je tetka umrla".

8.2. Negativni oblik gerunda na *-(y)ınca*

8.2.1. Negativnim oblikom *-mayınca* izriču se:

t u r s k i

semantički ekvivalenti

a. uzročni modaliteti

"kad (ne)", "budući da (ne)"

b. pogodbeni modaliteti

"dok (ne)", "ako (ne)", "ukoliko (ne)"

Primjeri za (a): Doğduğu kasabada hayatta kimsesi **kalmayınca** İstanbul'a taşındı. "Kad (= budući da) je u kasabi u kojoj se rodio ostao bez ikoga svoga, preselio se u Istanbul";

Primjeri za (b): Orası **kurtulmayınca** burası kurtulmaz (YKK 131) "Ovo se mjesto ne može spasiti dok (= ukoliko) ono (mjesto) ne bude spašeno"; Sen bana **inanmayınca** kim inanır? "Tko će mi (po)vjerovati ukoliko mi ti ne (po)vjeruješ?"

8.3. Prošireni oblik *-(y)ıncaya kadar*

- 8.3.1. Isticanje vremenske granice do koje seže radnja izrečena finitnim predikatom može se postići uvođenjem postpozicije *kadar* "do" (zahtijeva dative). Semantički je ekvivalent takvoga gerundnoga segmenta zavisna vremenska rečenica s veznikom "(sve) dok ne":

Tren **kalkıncaya kadar** bir tek kelime konuşmadık (SA 110) "Dok voz nije krenuo nismo progovorili ni jedne riječi"; Annen **dönünceye kadar** kordorda bekle! "Pričekaj u hodniku dok ti se majka ne vrati".

8.4. Subjekt gerunda *-(y)ınca*

8.4.1. U jednosubjektnim rečenicama imenički ili zamjenički subjekt može zauzimati poziciju ispred ili iza GS, već prema tome želi li se aktualizirati, ili ne:

Tamirci arabaya **bakınca** yardımcısını çağırdı. "Kad je mehaničar pregledao auto, pozvao je pomoćnika"; Arabaya **bakınca** tamirci yardımcısını çağırdı. "Kad je pogledao auto, mehaničar je pozvao pomoćnika" (v. § 7.2.3).

8.4.2. Nekoreferencijalni subjekti u principu se naznačuju (kao i u ishodišnim rečenicama):

Genç kadın kocasını **boşayınca** annesini şok geçirmiş. (Ishodišne rečenice: Genç kadın kocasını boşamış. Annesini şok geçirmiş.) "Kad se mlada žena razvela od muža, njezina je majka preživjela šok".

8.4.3. Nekoreferencijalni subjekt GSa može biti i ispušten ako je rečenica kontekstualno uključena (v. § 7.2.4): Odaya **girince** herkes ayağa kalktı. "Kad je (on) ušao u sobu, svako je ustao".

8.4.4. Subjekt gerunda (koji je obavezno u sklopu GSa jer se preoblikama ne narušava linearni poredak rečeničnih konstituenata ishodišne rečenice) može ujedno biti i objekt glagola u funkciji finitnoga predikata (v. § 7.2.5):

Orhan sinemada döndü. Orhan'a parayı sordum →

*Orhan'a [Orhan sinemadan dönünce] parayı sordum →

Orhan'a [sinemadan **dönünce**] parayı sordum.¹⁶

Orhan se vratio iz kina. Pitao sam Orhana za novac →

Pitao sam Orhana za novac [čim se vratio iz kina].

8.4.5. Ta se dvostruka subjektno-objektna funkcija može eliminirati uvođenjem anaforičke zamjenice kendisi. U sklopu BSa zamjenica kendisi ima funkciju izravnoga objekta koji je koreferencijalan sa subjektom GSa. Sličan slučaj imamo i u bosanskome jeziku:

Orhan sinemadan dönünce kendisine parayı sordum.

Kad se Orhan vratio iz kina, pitao sam ga za novac.

Ishodišne rečenice:

Orhan sinemadan döndü. O zaman kendisine parayı sordum.

Orhan se vratio iz kina. Tada sam ga pitao za novac.

16 Usporedite s primjerom [Sinemadan dönünce] Orhan'a parayı sordum. "Čim sam se vratio iz kina, pitao sam Orhana za novac".

8.4.6. Kontrastivno je relevantno napomenuti da lična zamjenica o "on, a, o" nije koreferencijalna s imeničkim subjektom (v. § 7.2.8), te stoga treba biti oprezan pri prevodenju s turskoga jezika:

Orhan **dönünce** ona parayı sordum.

Kad se Orhan vratio, pitao sam ga za novac.¹⁷

9.0. Gerund *iken*

9.1. Ishodišna se rečenica može preoblikovati u GS i tako da se lični nastavak finitnog predikata preoblikuje u gerund *iken*.¹⁸ Preoblikovana se rečenica potom uvrštava u temeljnu. Radnja izrečena gerundom vrši se istodobno s radnjom izrečenom finitnim predikatom, npr.:

O'nun salonunda **oturuyordum** bigün. Betüş de geldi →

O'nun salonunda **otururken**¹⁹ bigün, Betüş de geldi (AN 305)

Jednog sam dana sjedio u njegovu salonu. Stigla je i Betüş →

Dok sam jednoga dana sjedio u njegovu salonu, stigla je i Betüş.

9.2. Očito je da se odnos istovremenosti dviju radnji najčešće realizira onda kad se predikatom ishodišne rečenice izriče sadašnjost ili pak trajna prošlost [-*(i)yor*, -*r*, -*makta*; -*(i)yordu*, -*rdi*, -*maktaydı*]. No ako je predikat ishodišne rečenice perfekt na -*miş* ili pak futur na -*(y)acak*, tad se između GSa i BSa javljaju i dodatni semantički odnosi:

vrsta preoblake	odnos GSa i BSa	semantički ekvivalenti
a. - <i>(i)yor</i> + <i>ken</i>	istovremenost	"(upravo) kad", "dok", - <i>ci</i>
b. - <i>r</i> + <i>ken</i>	istovremenost	i s t o
c. prediktno ime + <i>iken</i>	istovremenost	i s t o
d. - <i>makta</i> + <i>yken</i>	istovremenost	i s t o
e. - <i>mak üzere</i> + <i>yken</i>	istovremenost	"upravo kad"
f. - <i>(y)acak</i> + <i>ken</i>	namjeravana radnja	i s t o
g. - <i>miş</i> + <i>ken</i>	rezultat u mom. gov.	"kad (već)"

Primjeri za (a),(b),(c) i (d): Kapıcı öğretmene anahtarı **veriyorken** zil çaldı. "Upravo kad je vratar davao učitelju ključ, oglasilo se zvonce"; Etrafına **bakınırken** kayanın arasındaki taze otları farketmişy (ÖA 66) "Osvrćući se oko sebe, uočila je svježju travu iza stijene"; Derede çamaşır **yıkarken** durmaksızın şarkı çağırırdı. "Neprestano bi pjevala perući rublje na rječici"; Güneş, soğuk zirvelerin arkasına **gizlenmekte** ve beyazımtırak sis, vâdilere **yayılmaktayken** sokakta araba çingiraklarıyla arabacıların sesleri duyuldu. "Dok se sun-

17 Tj. nekoga drugog, a ne Orhana. Moguće i: Kad se Orhan vratio, pitao sam je za novac.

18 U trećem licu množine ostaje nastavak -lar: gelmişler *iken*, gelmişlerken.

19 Budući da je u prvome planu istovremenost radnji, VF -*(i)yor* ili -*(i)yordu* može se bez promjene značenja preoblikovati ili u -*(i)yorken* ili pak -*(i)rken*.

ce skrivalo za hladne vrhove, a bjeličasta magla spuštala u doline, na ulici su se čula kolska zvonca i glasovi kočijaša"; Dün gece **restorandayken**, hangi okulda okuduğunu sordum. "Dok smo sinoć bili u restoranu, pitao sam je koju je školu pohađala"; Ben evde **yokken** banyoda su borusu patlamış. "U kupatilu je pukla vodovodna cijev u vrijeme kad nisam bio u kući".

Primjeri za (e): Odama tam **girmek üzereyken** kapıcı arkamdan seslendi. "Upravo (baš) kad sam krenuo ući u sobu, zovnu me vratar";

Primjeri za (f): Ayrılmak için **izin isteyecekken**, -Bir çay içelim bari..., dedi. "Upravo kad sam htio zatražiti dozvolu da krenem, rekla je: -Popijmo barem čaj..."; Tabancayı masadan **alacakken** durdum. "Zastao sam u trenu kad sam htio sa stola uzeti pištolj".

Primjeri za (g): Sırası **gelmişken** şunu da söyleyeyim. "Kad je već riječ o tome, da kažem i ovo"; Bin lira az; **vermişken** on bin lira ver! "Malo je hiljada lira, kad već daješ, daj deset hiljada!";

9.3. Klasifikacija značenja na osnovi suodnosa GSa i BSa

9.3.1. Iz semantičkoga suodnosa dviju istovremenih radnji mogu proisteći i ova značenja:

t u r s k i	semantički ekvivalenti
a. suprotnost	"dok"
b. koncesivnost	"dok", "iako", "makar", "premda"
c. uzročno-posljedični modaliteti	"kad (već)", "budući da"

Primjeri za (a): Yukarı salon o kadar parlak **aydınlıkken**, burasının neden böyle loş olduğunu sordum (AN 125) "Upitao sam zašto je tu tako mračno, dok je gornji salon toliko blještavo osvijetljen";

Primjeri za (b): Yalnız bir yanlışlık yapmışlar, talimatnameye göre patlayıcı maddeleri sıcak yere koymamak **gerekirken**, kaçak mermileri geminin kazan dairesinde saklamışlar ki, kat'iyyen yanlıştır (AN 8) "Počinili su samo jednu grešku: dok (= iako) prema pravilu službe eksplozivne stvari ne treba odlagati na vruće mjesto, oni su prokrijumčareno streljivo sakrili u kotlovnici broda, što je apsolutno zabranjeno"; Bu sözcük aslında ünlem **iken**, tümcede bağlaç olarak da kullanılır. "Iako je ta riječ zapravo uzvik, u rečenici se upotrebljava i kao veznik";

Primjeri za (c): Bizden büyük hanlıklar bile Rusya'ya **mağlup olmuşken**, bizim de başa çıkamayacağımız aşikârdır. "Kad su (= budući da su) od strane Rusije pobijedeni čak i veći kanati od nas, očevidno je da ni mi nećemo (s njima) izići na kraj". Obratite pažnju i na tekstualni veznik *hal böyle iken* "kad je tako, budući da je tako" (dosl. "bivajući stanje takvim").

9.4. Semantička razlika u upotrebi gerundâ *-(y)arak* i *iken*

9.4.1. U bosanskom se jeziku prilogom vremena sadašnjega na -ći izražava ne samo istovremenost dviju radnji, nego i način / okolnosti vršenja radnje izrečene finitnim predikatom, npr.: Pričali smo *sjedeći* na obali. U turskome se pak ta dva značenja izriču različitim gerundima:

istovremenost	način / okolnosti
Kıyıda otururken sohbet ettik. KADA? Dok smo sjedili...	Kıyıda otururarak sohbet ettik. KAKO? Tako što smo sjedili...

Primjeri: İstirap içinde *inleyerek* son günlerimi **yaşarken** bu bedbaht oğlum affetmeni senden rica ederim. "Proživljavajući (= dok proživljavam) svoje posljednje dane ječeći u mukama, molim te da dadeš oprost ovome mom nesretnome sinu"; Koridorda **otururken** *ağlayarak* çocuklarından dert yanıyordu. "Sjedeći (dok je sjedila) u hodniku, plačući se žalila na djecu".

9.5. Subjekt gerunda *iken*

9.5.1. Koreferencijalni se subjekt naznačuje samo ukoliko se želi posebno istaknuti. Obratimo pažnju na preobliku dviju ishodišnih rečenica s identičnim subjektom:

Ben bankaya gidiyordum. Ben Selma'yı gördüm →
 *Ben [ben bankaya gidiyordum] Selma'yı gördüm →
 *Ben [ben bankaya giderken] Selma'yı gördüm →
 Ben [bankaya **giderken**] Selma'yı gördüm

i l i

Bankaya giderken Selma'yı gördüm.
 Ja sam išao u banku. Ja sam vidio Selmu →
 a) [Idući u banku] vidio sam Selmu.
 b) Vidio sam Selmu [dok (kad) sam išao u banku].

9.5.2. Nekoreferencijalni subjekti GSa i BSa u principu su naznačeni (jer je tako i u ishodišnim rečenicama):

Ben **yokken** bir avcı gelmiş, yavrularımı götürmüş (KD 113) "Dok ja nisam bila tu, došao je neki lovac i odnio mi mladunce"; Ağzı, çeşme başındaki kadınlara birşeyler **anlatırken** gözleri gelip geçen erkekleri süzmektedir (YKK 47) "Dok joj usta štošta pričaju ženama kraj çeşme, oči joj fiksiraju muškarce što prolaze"; Alık şaşkın şaşkın arkadaşının yüzüne **bakarken**, O bütün düzenbazlığını kullanarak ellerini iki yanına vurmaya, bağırıp çağırmaya başlamış (KD 55) "Dok je blesan zbunjeno zurio prijatelju u lice, ovaj se, koristeći sve svoje lukavstvo, počeo udarati šakama i derati na sav glas".

9.5.3. Nekoreferencijalni subjekt GSa može biti i izostavljen ukoliko je rečenica kontekstualno uključena (v. § 7.2.4. i § 8.4.3):

O beni her yerde, her dakikada izliyor (...);
yıkanırken, giyinirken, soyunurken veya **traş olurken**
 bir ân yakamı bırakmıyor (YKK 17)
 "On me posvuda, u svakome momentu prati (...);
 dok se perem, oblačim, skidam ili brijem,
 ni na tren me ne ostavlja na miru.

Primjeri: Tilkinin gelmesi yakın olduğu için korku ve üzüntü içerisinde yuvasına **büzülmüş otururken** ağacın tepesine konan bir leylek, onun üzüntüsünü sezerek hatırını sormuş (KD 125) "Dok je (*golub*), budući da se približavao lisičin dolazak, u strahu i brizi sjedio šćućuren u gniježdu, neka ga roda što se spustila na vrh drveta, zamijetivši njegovu zabrinutost, upita za zdravlje".

9.5.4. Subjekt G_{Sa} istodobno može biti i objektom finitnoga predikata (v. § 7.2.5. i § 8.4.4). On tada uspostavlja dvostruku sintaktičku vezu: subjektu prema gerundu i objektu prema glagolu finitnoga predikata. Stoga obratite pažnju na preoblike ovih ishodišnih rečenica:

Selma bankaya gidiyordu. Ben Selma'yı gördüm →
 *Ben Selma'yı [Selma bankaya gidiyordu] gördüm →
 *Ben Selma'yı [Selma bankaya **giderken**] gördüm →
 Ben Selma'yı [bankaya **giderken**] gördüm.

Ja sam vidio Selmu [kad (dok) je išla u banku]

i l i

Selma'yı [bankaya **giderken**] gördüm.
 Vidio sam Selmu [kad (dok) je išla u banku].

9.5.5. Ovakva se nesložena rečenica odlikuje negipkošću strukture i fiksnim poretkom svojih konstituenata, te se promjenom linearne pozicije izravnoga objekta mijenja i njezino značenje (usporedite s: Bankaya giderken Selma'yı gördüm. "Idući u banku, vidio sam Selmu", ishodišne rečenice: Bankaya gidiyordum. Selma'yı gördüm. "Išao sam u banku. Vidio sam Selmu").

Primjeri: Kaç kere Betüş'ü Coşkun'un mezarına çiçek **koyarken** görmüşler (AN 321) "Koliko su puta vidjeli Betuş kako²⁰ stavlja cvijeće na Džoşkunov grob"; Sonra onu **dans ederken** gördüm, uçar gibi dans ediyordu, uçar

20 U postojećim gramatikama hrvatskoga, odnosno srpskog (ranije: "hrvatskosrpskog", "srpskohrvatskog") jezika veznik *kako* ne spominje se u zavisnosložanim vremenskim rečenicama za izricanje dviju istovremenih radnji. Izuzetak je *Gramatika srpskohrvatskog jezika za strance* (MRAZOVIĆ & VUKADINOVIĆ 1990: 384). Prijevod "kako stavlja cvijeće na Džoşkunov grob" čini se prihvatljivijim od mogućega "dok je stavljala cvijeće na Džoşkunov grob" iako u gramatikama stoji da se međusobno zamjenljivim (ali ne uvijek i istoznačnim) veznicima *da*, *kako*, *gdje* tvore zavisnosložene izrične rečenice. Usporedite i ove primjere: Kızımı gülerken gördüm. "Vidio sam svoju kćer kako (dok) se smije" i Kızımın güldüğünü gördüm. "Vidio sam da se moja kći smije".

gibi değil, uçarak...(AN 251) "Kasnije sam je vidio kad je plesala, plesala je kao da leti, ne kao da leti, nego leteći..."

C. KVAZIGERUNDI

10.0. Turski jezik posjeduje veći broj impersonalnih gl. formi koje imaju sva svojstva pravih gerunda (v. § 02 / a,b,c,d), te se često i svrstavaju u njih. No te forme sa stanovišta morfologije ipak nisu gerundi jer se ne tvore od gerundnih nastavaka, koji se dodaju na glagolsku osnovu. Stoga ih je prikladnije nazvati "lažnim", tj. kvazigerundima (ČAUŠEVIĆ 1996: § 976). Kvazigerundi su morfološki vrlo heterogeni, što je inače i tipično za rečenične konstituente u priložnoodredbenoj funkciji. Njih čine: a) morfološki blokirani oblici ličnih glagolskih formi (-or...-maz); b) glagolska imenica na -dik u adverbijalnim padežima (-dikta, -dikça, -diktan sonra, -diktan başka); c) gl. imenica na -ma u ablativu (-madan önce); d) gl. imenica na -mak (-maksızın); e) participi (-mazdan önce, -(y)ana kadar, -(y)asıya dek) i f) komparativni sufiks -casına.

11.0. Kvazigerund -or... -maz

11.1. Istoznačan je s gerandom na -(y)ınca. Sastoji se od afirmativnog i negativnog oblika participa nepravog prezenta na -or, te stoga nema negativnoga oblika. KGS (kvazigerundni segment) može se zamijeniti afirmativnim i negativnim oblikom određenog perfekta (b), ali takve konstrukcije promatramo u sklopu asindetskoga niza:

- a) Masa başına **oturur oturmaz** kapım çalındı =
b) Masa başına **oturdum oturmadım** kapım çalındı.²¹

Çim sam sjeo za sto, neko je pokucao na moja vrata".

11.2. Kao i u slučaju gerunda na -(y)ınca, subjekt KGSa može biti koreferencijalan sa subjektom BSa (a), ali ne mora (b):

(a) Ama, bizimki toprağa **düşer düşmez** bir sıçrayışta kendisini irmağa atmış (KD 26) "Ali, çim je naša (riba) pala na zemlju, jednim se trzajem odbacila u rijeku";

(b) Kara seyrek dişlerinin nemini derimde **duyar duymaz**, bütün hiddetim bir derin tiksintiye çevrilidi (YKK 66). "Çim sam na svojoj koži osjetio

21 Udvojeni oblik perfekta zadržava odgovarajuće lične nastavke. Dakle, riječ je o višestrukom asindetskom sklapanju jednostavnih rečenica u složenu. Isti je slučaj i s pluskvamperfektom. Afirmativni i negativni oblik pluskvamperfekta s prilogom daha ili henwz "još ne" i veznikom ki imaju značenje vremenske rečenice kojom se izriče neočekivanost kakve radnje: Kapıyı daha açmış açmamıştım ki uzaktan top sesleri duyuldu. "Vrata još nisam bio zatvorio, kad se iz daljine začu topovska paljba".

vlagu njegovih crnih, rijetkih zuba, sav se moj bijes pretvorio u duboko gađenje"; Güneş **batır batmaz** daha önceden hazırladığı fenerini yakıyor... (ÖA 13-14) "Çim zade sunce, pali fenjer koji je ranije (bio) pripremio".

12.0. Kvazigerund *-dikta*

12.1. Po svome porijeklu gl. imenica na *-dik* u lokativu. Vrlo je rijedak (zamjenjuju ga oblici *-diğında* i *-diği zaman*). Semantički mu je ekvivalent zavisna vremenska rečenica s veznikom "kad". Uvođenjen priloga her "svaki (put)" dobija se značenje kvazigerunda na *-dikça*, čiji je semantički ekvivalent zavisna vremenska rečenica s veznikom "svaki put kad". Subjekt KGSa može biti koreferencijalan sa subjektom BSa (a), ali ne mora (b):

(a) Her **geldikte** kavga eder (LEWIS 1967:193) "Svađa se svaki put kad dođe";

(b) Tren istasyona **girdikte** peronda artık hiç kimse beklemiyordu. "Kad je voz ušao u stanicu, na peronu više niko nije čekao";

13.0. Kvazigerund *-diktan sonra*

13.1. Zavisna vremenska rečenica s veznikom "nakon što" semantički je ekvivalent ovoga kvazigerunda anteriornoga značenja. Stoga se ishodišna rečenica nakon preoblike uvrštava u temeljnu umjesto anaforičke zamjenice bu (u ablativu) u sklopu tekstualnoga veznika *bundan sonra* "nakon toga":

Yapacağımı **yaptı**. Bundan **sonra** bize küfrediyor →

[Yapacağımı **yaptıktan sonra**] bize küfrediyor.

Napravio je što je htio. Nakon toga psuje nas →

Psuje nas [nakon što je napravio što je htio].

13.2. Kao i u svim drugim primjerima s gerundima vremena, i u ovome slučaju subjekt KGSa može biti: a) koreferencijalan sa subjektom BSa; b) nekoreferencijalan, a tad se u principu naznačuje; c) nekoreferencijalan, ali unatoč tomu neekspliciran jer je rečenica kontekstualno uključena:

(a) Uzunca bir süre **uğraşıp didindikten sonra** davulu ağaçtan indirmiş ve bin güçle derisini yırtmış (KD 10) "Skinula je bubanj s drveta nakon što se prilično dugo patila i mučila, i s teškom mukom razderala mu kožu"; Mektubu postaya **verdikten sonra** beklemeye başladık, iki gün, üç gün... (AN 202) "Nakon što smo dali pismo na poštu, počeli smo čekati, jedan dan, dva dana..."

(b) Adam **sarhoş olduktan sonra** hiç kimse yanına oturmak istemedi. "Nakon što se čovjek napio, niko nije htio sjesti pored njega";

(c) Arkadaş **olduktan kısa bir süre sonra** Kâzım adında biriyle evlendi (AN 309) "Ubrzo nakon što smo se sprijateljili, udala se za jednu osobu po imenu Kâzım".

13.3. Ova kontekstualno uključena rečenica u dubinskoj strukturi ima ishodišne rečenice čiji predikati nisu koreferencijalni: Arkadaş olduk. Bundan kısa bir süre sonra Kâzım adında biriyle evlendi. "Sprijateljili smo se. Ubrzo ("kratko vrijeme") nakon toga udala se za jednu osobu po imenu Kâzım". Primjer pokazuje da se značenje tekstualnoga konektora bundan sonra "nakon toga" može precizirati uvođenjem neke od riječi sa značenjem vremena: bundan iki hafta sonra "dvije sedmice nakon toga" i sl.

14.0. Kvazigerund *-madan ~ -mazdan önce (ev(v)el)*

14.1. Zavisna vremenska rečenica s veznikom "prije nego (što)" semantički je ekvivalent ovoga gerunda. Značenje posteriornosti može se pojačati i prilogom daha "još" (v. § 6.2/b). Subjekt KGSa može biti koreferencijalan sa subjektom BSa (a), ali ne mora (b):

(a) Betüş'le daha **tanışmadan önce** O'nun hakkında o kadar şaşırtıcı şeyler duymuştum ki... (AN 302) "Prije nego (što) sam se upoznao s Betuş, o njoj sam čuo toliko zapanjujućih stvari..."; Sivrihisar'a **tayin edilmezden önce** Kalecik'teydim (YKK 67) "Bio sam u Kaledžiku prije nego sam premješten u Sivrihisar";

(b) Anneniz **dönmeden önce** odanızı iyice temizleyin. "Počistite valjanu vašu sobu prije nego vam se majka vrati".

15.0. Kvazigerund na *-dikça*

15.1. Ovaj poredbeno-vremenski kvazigerund služi za izricanje poređenja dviju radnji po: a) količini i intenzitetu, b) vremenu. Ekvivalenti su mu zavisne rečenice s ovim veznicima:

t u r s k i

b o s a n s k i

- | | |
|----------------|--|
| a. (kvantitet) | "koliko (god)... toliko", "kako... tako", "što više...to više" |
| b. (vrijeme) | "svaki put (uvijek) kad", "kad god", "dokle god" |

Primjeri za (a): **Yürüdükçe** içimdeki coşkunluk artıyor (YKK 54) "Što više napredujem, to više raste ushićenje u meni". U vezi je s ovim i značenje u reduplikatima tipa **ağladıkça ağlıyor** "sve više i više plače"; **Sarardıkça sarıyordu** (SA 41) "Venuo je sve više i više";

Primjeri za (b): İyisi mi, şimdilik içinden bir kaç altın alıp şu ağacın altına gömelim. **Gerektikçe** birlikte gelir, eşit oranlarda alırız (KD 53-54) "Najbolje je da iz nje (kese) uzmemo nekoliko zlatnika i da je zakopamo pod to drvo. Kad god ustreba, zajedno ćemo doći i uzeti istu količinu"; İdris köyde **kaldıkça** candarmaların ayağı kesilmeyecektir (SA 111) "Dokle god İdris boravi (bude boravio) u selu, žandari neće prestati dolaziti".

- 15.2. Subjekt KGsa može biti koreferentan sa subjektom GSa (a), ali ne mora (b):

(a) Onunla her **karşılaştıkça** ağlıyordu. "Kad god bi se susreo s njom, plakao bi";

(b) Ayşe'nin maaşı **yükseldikçe** onunla aramızdaki mesafe de açılıyordu "Koliko (kako) je Ajšina plaća rasla toliko (tako) smo se udaljivali jedno od drugog"; Size **baktıkça** içimiz parçalanıyor (KD 32) "Svaki put kad vas pogledamo, duša nam se cijepa"

- 15.3. Negativni oblik istoga kvazigerunda ima ova značenja:

t u r s k i

semantički ekvivalenti

- a. vremenska limitacija "(sve) dok ne" (v. -inceye kadar, § 8.3)
b. kondicionalni modaliteti "dok ne", "ukoliko ne"

Primjeri za (a): Üniformam **hazır olmadıkça** küçük prensese hiç görünmem. "Maloj se princezi neću pokazivati sve dok mi uniforma ne bude spremna"; Dilekçesini **okumadıkça** ne istediğini bilemem. "Ne mogu znati što hoće dok ne pročitam njegovu molbu";

Primjeri za (b): Sigara **bırakılmadıkça** her türlü tedavi çabası boşunadır. "Svaki je pokušaj liječenja uzaludan dok se (= ukoliko se) ne ostave cigarete".

- 16.0. Kvazigerundi *-(y)ana ~ -(y)asıya kadar (dek, değin)*

- 16.1. Semantički je ekvivalent ovih kvazigerunda zavisna vremenska rečenica s veznikom "dok ne" (v. § 8.3. i § 15.3). Oba su rijetka budući da u standardni jezik ulaze kao obilježje nekih dijalekata:

Oyun **bitene kadar** ağladı (AN 339) "Plakala je dok se igra nije završila"; Ders **bitesiye kadar** öğretmenler odasında beklersiniz. "Čekaćete u zbornici dok se ne završi školski sat".

- 16.2. Vremenska se limitacija, osim infinitnim formama *-(y)ıncaya kadar,*

-(y)ana kadar i *-(y)asıya kadar*, može izreći nominalizacijom prve ishodišne rečenice te njezinim uvrštavanjem u temeljnu:

Ders bitti. O zamana kadar sizi bekledik →

*[Dersin bitmesi] o zamana kadar sizi bekledik →

[Dersin bitmesi] ne kadar sizi bekledik.

Çekali smo vas do završetka školskoga sata.

- 17.0. Kvazigerund *-dıktan başka*

- 17.1. Semantički mu je ekvivalent nezavisnosložena rečenica s veznikom "osim što". Vrlo je rijedak, posebice u negativnome obliku:

İngilizce **konuşamadıktan başka**, türkçe de bilmezsin (LEWIS 1967, 184) "Osim što ne možeš govoriti engleski, ne znaš ni turski".

18.0. Kvazigerund *-maksızın*

18.1. Semantički identičan s gerundom na *-madan*. Razlikuju se samo u tome što se kvazigerundom ne može izraziti kontekstualno uvjetovana posteriornost (v. § 6.2/b). Subjekt KGSa može biti koreferencijalan sa subjektom B Sa (a), ali ne mora (b):

(a) Memiş, **cevap vermeksizin** gülümser... (YKK 46) "Memiş se smješka ne dajući odgovor...";

(b) Bir daha haberim **olmaksızın**, odamdan birşey alma (YKK 71) "Nemoj da bi još jednom uzeo nešto iz moje sobe, a da ja ne znam za to"; Aşağı yukarı on, on beş dakika sessiz yürüdükten sonra başımı ona doğru **çevirmeksizin** sordum: (...) (YKK 72) "Nakon što smo deset ili petnaest minuta išli šutke, upitao sam ga ne okrećući glavu prema njemu: (...)".

19.0. Kvazigerund *-casına*

19.1. U p o r e d b e n o - n a č i n s k e kvazigerunde (turkolozi ga tretiraju kao gerund!) ubrajamo i komparativni sufiks *-casına*. Predikatom se ishodišne rečenice već izražava poređenje, te se uz njega uvijek pretpostavlja postpozicija *gibi* "kao". Ishodišnu rečenicu preoblikovanu pomoću ovoga sufiksa²² uvrštavamo u temeljnu umjesto rečeničnih konektora, odnosno priloga *böyle(ce)*, *böylelikle*, *öyle(ce)*, *öylelikle* "tako; na taj način". Značenje se gerunda može pojačati komparativnom riječcom *sanki* "kao da", a semantički ekvivalent KGSa jest zavisna načinsko-komparativna rečenica s veznikom "kao da":

Köpek dediğimi anlamış gibi. Köpek başını kaldırdı →
(Köpek dediğimi anlamış gibi başını kaldırdı.)

i l i

Köpek dediğimi **anlamışcasına** başını kaldırdı.

Pas kao da je razumio što sam rekao. Pas je podigao glavu →

Pas je podigao glavu kao da je razumio što sam rekao.

22 Kao i svi drugi, i ovaj je kvazigerund impersonalan. Obratite pažnju na preobliku finitnoga predikata u KGSu: sorumu anlamamış+sın gibi (lični gl. oblik + gibi) → sorumu anlamamış+casına "kao da nisi shvatio moje pitanje". Dakle, isto se značenje može izraziti i na prvi način, bez opisane preoblake: Sorumu anlamamışsın gibi bakıyorsun. "Gledaš kao da nisi shvatio moje pitanje". Lični nastavci dolaze na postpoziciju samo onda kad ta sintagma ima funkciju predikata imenske rečenice: Sorumu anlamamış gibi+sın. "Kao da nisi shvatio moje pitanje", (U ostalim navedenim primjerima njezina je funkcija priložnoodredbena.)

Primjeri: Emine şaşkın şaşkın yüzüme baktı. Sonra birdenbire aklına önemli bir iş **gelmişçesine** süratle testiyi kavradı (YKK 154). "Emina me pogledala sasvim zbunjeno. Potom je, kao da se iznenada prisjetila nekoga važnog posla, hitro zgrabila testiju"; Yağmur, bardaktan **boşanırçasına** yağıyordu. "Kiša je padala kao iz kabla" (dosl. "kao da se prazni iz čaše").

21.2. Finitni predikat ishodišne *imenske* rečenice preoblikuje se u infinitni tako što se na predikatno ime prije kvazigerunda *-casına* doda perfekt *imiş* (time se poređenje pomijera ka sferi irealnoga):

Kabahat **benim+miş+çesine** konuşmayım. "Ne govorite kao da sam ja kriv"; Köylüler, sanki, başımızdan geçen afet hafif bir **sağanak+miş+çasına** her şeyi unuttular (YKK 154) "Seljaci su sve zaboravili, kao da je nesreća što nam se sručila na glavu bila običan (dosl. "lagan") pljusak".

IZVORI I LITERATURA

a) Izvori*:

AN Nesin, A. Tatlı Betüş. İstanbul, 1977.

ES Engülü, S. Gelin Zambakları (Hikâye). In: Türk Dili 485, 5/1992, 940 - 944.

KD Balıkçıl ile Yengeç. Kelile ve Dimne'den seçilmiş hikâyeler. TCKB, Çocuk kitapları Dizisi 26, Ankara (?)

KD I I. Beydeba: Kelile ve Dimne. Çeviren: Ö. R. Doğrul. Ankara, 1985.

ÖA Özel, A. Ayçiçeği (Masal). TCKB, Çocuk kitapları Dizisi 10, Ankara, 1976.

SA Sabahattin, A. Hikâyeler. Sofya, 1956.

YKK Karaosmanoğlu, Y. K. Yaban. İstanbul, 1968.

*Primjeri čiji se izvor ne navodi u pravilu su iz dnevne štampe.

b) Literatura

Barić, E. i dr. (1990.): *Gramatika hrvatskoga književnog jezika*. Zagreb.

Baskakov, A. N. (1970.): Složnosoičinennye sojuznye predloženiya v sovremen-nom tureckom jazyke. In: *Sovjetskaja tjurkologija* No. 3. 17-32.

Baskakov, A. N. (1984.): *Predloženie v sovremennom tureckom jazyke*. Moskva.

Brendemoen, B. & Csató, É. Á. (1987.): A Syntactic Analysis of Turkish Gerundial Clauses with Subject Control. In: *Studies on Modern Turkish*. Ed.: H. E. Boeschoten and L. Th. Verhoeven, 121-135. Tilburg Univ. Press.

- Čaušević, E. (1994.): Struktura turske rečenice. In: *Suvremena lingvistika*. 37. 5-34. Zagreb.
- Čaušević, E. (1995.): Nominalizacija u turskome jeziku I. In: *Suvremena lingvistika* 40. 33-50.
- Čaušević, E. (1996.): *Gramatika suvremenoga turskog jezika*. Zagreb.
- von Gabain, A. (1963.): Charakteristik der Türkssprachen. In: *Handbuch der Orientalistik*, V. Band Altaistik, 1. Abschnitt - Turkologie, 3-26, Leiden - Köln.
- Gadžieva, N. Z. & Serebrennikov, B.A. (1986.): *Sravnitel'no-istoričeskaja grammatika tjurkskih jazykov*. SINTAKSIS. Moskva.
- Hanser, O. (1982.): Der Streit um den türkischen Nebensatz unter besonderer Berücksichtigung der Sowjetturkologie. In: *ZDMG*, Band 132. 308-335.
- Johanson, L.(1975.): Some Remarks on Turkic 'Hypotaxis'. In: *Ural-Altäische Jahrbücher* 47. 1975., 104-118.
- Johanson, L. (1990.): Zur Postterminalitaet türkischer syndetischer Gerundien. In: *Ural-Altäische Jahrbücher*, N.F. 9.1990.,137-151.
- Johanson, L. (1991.): Zur Typologie türkischer Gerundialsegmente. In: *Türk Dilleri Araştırmaları* (Ankara), 98-110.
- Katičić, R. (1991.): *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika*. Zagreb.
- Kennelly, S. (1987.): Turkish Gerunds. *Studies on Modern Turkish: Proceedings of the Third Conference on Turkish Linguistics* (H. E. Boeschoten & L. Th. Verhoeven ed.). Tilburg University, Tilburg.
- Kononov, A. N. (1956.): *Grammatika sovremennogo tureckogo literaturnogo jazyka*. Moskva - Leningrad.
- Lewis, G. L. (1975.): *Turkish Grammar*. Oxford.
- Mrazović, P. & Vukadinović, Z. (1990.): *Gramatika srpskohrvatskog jezika za strance*. Sremski Karlovci & Novi Sad.
- Swift, L. B. (1963.): *A Reference Grammar of Modern Turkish*. Bloomington, The Hague.
- Underhill, R. (1976.): *Turkish Grammar*. Cambridge, M.I.T. Press.
- Yüce, N. (1973.): *Gerundien im Türkischen. Eine morphologische und syntaktische Untersuchung*. Mainz.

ADVERBIJALIZACIJA U TURSKOME JEZIKU

S a ž e t a k

U turskome jeziku razlučujemo tri osnovne preoblake (transformacije) finitnoga predikata (VF) u infinitni: 1) VF → glagolska imenica [-mak, -ma, -(y)ış, -dik, -(y)acak]; 2) VF → particip; 3) VF → gerund. Ako se kakva ishodišna rečenica (npr. *Ayşe kapıyı açtı.*) uvrsti u temeljnu (*matrix sentence*, npr. *Hırsız pencereden atladı.*) tako što se njezin finitni predikat preoblikuje u neki od gerunda (npr. *Ayşe kapıyı açtı* → *Ayşe kapıyı açınca*), takva se preoblaka naziva adverbijalizacijom. U ustroju nesložene rečenice (1) *Ayşe kapıyı açınca* // (2) *hırsız pencereden atladı* razlikujemo dva segmenta: a) *bazni segment* (obilježen brojem 2) ili temeljnu rečenicu u koju je uvrštena preoblikovana ishodišna; b) *gerundni segment* (obilježen brojem 1) čiji je infinitni predikat (= gerund) granica dodira temeljne i uvrštene rečenice. Gerundni segment kao rečenični konstituent analiziran je prema trima kriterijima: a) *strukturnom*, b) *funkcionalnom* i c) *semantičkom* (utvrđivanje semantičkih ekvivalenata u jeziku s kojim se turski poredi). Semantička analiza turskih gerunda u kontrastiranju s odgovarajućim zavisnosloženim (adverbijalnim) rečenicama u bosanskome jeziku središnji je dio ovoga rada.

ADVERBIALISATION IN THE TURKISH LANGUAGE

S u m m a r y

In the Turkish language we differentiate between two basic transformations of the finite object (VF) into infinite: 1) VF → verbal noun [-mak, -ma, -(y)ış, -dik, -(y)acak]; 2) VF → participle; 3) VF → gerund. If a result clause (e.g. *Ayşe kapıyı açtı.*) is incorporated into a *matrix sentence* (e. g. *Hırsız pencereden atladı.*) so that its finite object transforms into a gerund (e. g. *Ayşe kapıyı açtı* → *Ayşe kapıyı açınca*), such a transformation is called adverbialisation. In the structure of a simple clause (1) *Ayşe kapıyı açınca* // (2) *hırsız pencereden atladı* we can differentiate between two segments: (a) *basic segment* (numbered as 2) or matrix sentence into which incorporated is the transformed result clause; b) *gerund segment* (numbered as 1) whose infinite object (= gerund) is a contact line between the incorporated clause and matrix sentence. The gerund segment as the sentence constituent part is analyzed according to three criteria: a) *structure*, b) *function* and c) *semantics* (determining semantic equivalents in the language Turkish is being compared to). Semantic analysis of the Turkish gerund through contrasting it with adequate adverbial clauses in the Bosnian language is the central point of this paper.